

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING ZAMONAVIY DARSNI TASHKIL ETISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Turg‘unboyeva Mashxura Ikromjon qizi

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi,

Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta‘lim metodikasi kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: mashuraturgunboeva85@gmail.com

Tel: +998946537711

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23255319>

Annotatsiya: Maqolada bo‘ljak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining zamonaviy darsni loyihalash va o‘tkazishga tayyorgarligi kompetensiyaviy, integrativ va refleksiv yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Nazariy tahlil, qiyoslash va pedagogik modellashtirish metodlari orqali zamonaviy darsning maqsadga yo‘naltirilganlik, o‘quvchi faolligi, fanlararo integratsiya, raqamli vositalardan maqsadli foydalanish, differensiallash va formativ baholash kabi belgilari aniqlashtiriladi. Bo‘ljak o‘qituvchi uchun yetti bosqichli darsni loyihalash algoritmi hamda oliy ta‘limdagi metodik tayyorgarlikni kuchaytirishga doir amaliy tavsiyalar taklif etiladi. Natijada zamonaviy dars texnologiya namoyishi emas, balki o‘quvchi faoliyati, fikrlashi va mustaqilligini rivojlantiradigan yaxlit pedagogik tizim ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: bo‘ljak o‘qituvchi, boshlang‘ich ta‘lim, zamonaviy dars, kasbiy kompetensiya, integrativ yondashuv, raqamli pedagogika, sun‘iy intellekt, differensial ta‘lim, formativ baholash, refleksiya.

Аннотация: В статье на основе компетентностного, интегративного и рефлексивного подходов анализируется готовность будущих учителей начальных классов к проектированию и проведению современного урока. Посредством теоретического анализа, сопоставления и педагогического моделирования уточнены такие признаки современного урока, как целевая направленность, активность ученика, межпредметная интеграция, целесообразное использование цифровых средств, дифференциация и формативное оценивание. Предложены семиэтапный алгоритм проектирования урока и практические рекомендации по совершенствованию методической подготовки в высшей школе. Обосновано, что современный урок является не демонстрацией технологий, а целостной педагогической системой, развивающей мышление, самостоятельность и деятельность ученика.

Ключевые слова: будущий учитель, начальное образование, современный урок, профессиональная компетентность, интегративный подход, цифровая педагогика, искусственный интеллект, дифференцированное обучение, формативное оценивание, рефлексия.

Abstract: The article analyses the readiness of prospective primary school teachers to design and conduct a modern lesson through competency-based, integrative and reflective approaches. Theoretical analysis, comparison and pedagogical modelling clarify the key features of a modern lesson: purposeful planning, learner agency, interdisciplinary integration, meaningful use of digital tools, differentiation and formative assessment. A seven-stage lesson-design algorithm and practical recommendations for strengthening methodological preparation in higher education are proposed. The study substantiates that a modern lesson is not a display

of technology but a coherent pedagogical system that develops learners’ activity, thinking and independence.

Keywords: prospective teacher, primary education, modern lesson, professional competence, integrative approach, digital pedagogy, artificial intelligence, differentiated instruction, formative assessment, reflection.

Kirish

Boshlang‘ich ta‘lim bolaning keyingi o‘qish faoliyati, muloqoti va ijtimoiy moslashuvi uchun poydevor yaratadi. Shu sababli kelajak o‘qituvchisini faqat mavzuni tushuntirishga emas, balki o‘quv maqsadini aniq belgilash, o‘quvchilar faoliyatini tashkil etish, fanlararo bog‘lanishlarni ko‘rsatish, individual ehtiyojlarni hisobga olish va natijani dalillar asosida baholashga tayyorlash zarur. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida maktablarda ta‘lim sifatini oshirish hamda pedagog kadrlarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish vazifalari belgilangan [1, IV bo‘lim, 40-maqсад]. “O‘zbekiston - 2030” strategiyasida esa pedagoglar malakasini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida qayd etilgan [2, 4-maqсад]. Bu vazifalar pedagogika oliy ta‘lim muassasalaridagi metodik tayyorgarlik mazmunini zamonaviy dars talablari bilan uyg‘unlashtirishni taqozo etadi.

Zamonaviy dars tushunchasi ko‘pincha interaktiv metod yoki raqamli qurilma ishlatilgan mashg‘ulot bilan cheklanadi. Aslida esa darsning zamonaviyligi vositaning yangiligi bilan emas, o‘quvchi qanday fikrlayotgani, muammoni qanday hal qilayotgani, tengdoshlari bilan qanday hamkorlik qilayotgani va o‘z natijasini qanday tahlil qilayotgani bilan belgilanadi. UNESCO texnologiya ta‘lim muammosini o‘z-o‘zidan hal qilmasligini, undan foydalanish maqsadga muvofiq, teng imkoniyatli, dalillarga asoslangan va barqaror bo‘lishi kerakligini ta‘kidlaydi [5, 6-10; 21-22-b.]. Demak, bo‘lajak o‘qituvchining raqamli savodxonligi pedagogik maqsad, metod va baholash bilan bir butun holda shakllanishi lozim.

Tadqiqotning maqsadi - bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida zamonaviy darsni tashkil etish kompetensiyasining tarkibini aniqlashtirish, darsni loyihalash algoritmini ishlab chiqish va oliy ta‘lim amaliyotiga tatbiq etish bo‘yicha tavsiyalar berish. Tadqiqotda ilmiy-pedagogik manbalarni nazariy tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish va pedagogik modellash metodlaridan foydalanildi. Maqolaning ilmiy yangiligi zamonaviy dars kompetensiyasini o‘zaro bog‘langan maqsadli-motivatsion, metodik, raqamli-axborot, kommunikativ, baholash-dagnostik va reflektiv komponentlar tizimi sifatida talqin qilish hamda uni darsning yetti bosqichli loyihasi orqali amaliy ifodalashdan iborat.

Asosiy qism

Kompetensiyaviy yondashuvda bilim yakuniy natija emas, balki real vaziyatda oqilona harakat qilish vositasidir. Boshlang‘ich sinf darslarida interfaol metodlardan maqsadli foydalanish o‘quvchilarning bilish faolligi, mustaqil fikrlashi, o‘zaro muloqoti va hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [3, 863-869-b.]. Boshlang‘ich sinfda bu g‘oya bolaning tayyor javobni eslab qolishi bilan emas, savol berishi, taxmin ilgari surishi, usul tanlashi, xatosini tekshirishi va xulosasini izohlashi bilan namoyon bo‘ladi. Shunday faoliyatni yuzaga keltirish uchun bo‘lajak o‘qituvchi dars maqsadini “mavzuni o‘tish” shaklida emas, kuzatiladigan o‘quv natijasi shaklida belgilashi kerak.

Zamonaviy darsni tashkil etish kompetensiyasining birinchi komponenti maqsadli-motivatsion tayyorgarlikdir. O‘qituvchi o‘quv dasturidagi natijani bolaning yosh xususiyatiga mos topshiriqqa aylantiradi, muvaffaqiyat mezonlarini sodda tilda ifodalaydi va o‘quvchida bilishga ehtiyoj uyg‘otadigan muammoli vaziyat yaratadi. Ikkinchi komponent metodik kompetensiya bo‘lib, u faol o‘qitish usullarini maqsadga muvofiq tanlash, yakka, juftlik va guruh ishini uyg‘unlashtirish, vaqtni boshqarish va fanlararo integratsiyani ta‘minlashni qamrab oladi. Integratsiya alohida fanlarni sun‘iy birlashtirish emas; u umumiy tushuncha, hayotiy muammo yoki amaliy mahsulot atrofida matematika, ona tili, tabiiy fanlar, texnologiya va san‘at mazmunini mantiqan bog‘lashdir.

Uchinchi komponent raqamli-axborot kompetensiyasidir. Multimedia, interaktiv mashq, virtual tajriba, elektron taqdimot yoki sun‘iy intellekt vositasi dars maqsadiga xizmat qilgandagina pedagogik qiymat kasb etadi. UNESCOning o‘qituvchilar uchun sun‘iy intellekt kompetensiyalari doirasi inson markazidagi yondashuv, sun‘iy intellekt etikasi, uning asoslari va qo‘llanilishi, AI pedagogikasi hamda kasbiy rivojlanish kabi besh yo‘nalishni ajratadi [6, 23-35-b.]. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi raqamli materialning yoshga mosligi, aniqligi, mualliflik huquqi, shaxsiy ma‘lumotlar himoyasi va algoritmik xato ehtimolini tekshirishi shart. Sun‘iy intellektidan tayyor javob tarqatish uchun emas, topshiriq variantlarini yaratish, matn murakkabligini moslashtirish, savollar bankini tuzish yoki o‘qituvchi refleksiyasiga ko‘maklashish uchun nazorat ostida foydalanish maqsadga muvofiq.

To‘rtinchi komponent kommunikativ va inklyuziv kompetensiyadir. Zamonaviy darsda o‘qituvchi yagona axborot manbai emas, balki muloqot va hamkorlikni boshqaruvchi fasilitator vazifasini bajaradi. U ochiq savollar beradi, bolaning javobini tinglaydi, fikrni asoslashga undaydi va xatoni jazolash vositasi emas, o‘rganish manbai sifatida talqin qiladi. Boshlang‘ich sinflarda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, sinkveyn va zigzag kabi interfaol usullar o‘quvchilarning muloqoti va faol ishtirokini kuchaytirishi mumkin [4, 56-59-b.]. Topshiriqlar murakkabligi, yordam turi, javob shakli va bajarish vaqti bo‘yicha differensiallashtirilsa, turli tayyorgarlik darajasidagi bolalar umumiy maqsad sari harakat qila oladi. Bunda past natijali o‘quvchiga faqat soddalashtirilgan vazifa, yuqori natijali o‘quvchiga esa shunchaki ko‘proq mashq berish yetarli emas; tayanch sxema, namuna, savol, tanlov va ijodiy kengaytirish kabi mos yordamlar zarur.

Beshinchi komponent baholash-dagnostik kompetensiyadir. Formativ baholash dars yakunidagi ball qo‘yish bilan cheklanmaydi; u dars davomida o‘quvchining ayni holatini aniqlash va keyingi pedagogik qarorni tanlash jarayonidir. O‘qituvchi kirish diagnostikasi, kuzatuv, savol-javob, qisqa yozma javob, o‘zaro baholash, “chiqish bileti” va refleksiya orqali dalil to‘playdi. Baholash mezonini topshiriqdan oldin tushuntirilsa, bola nimaga intilishini biladi. Qayta aloqa esa “yaxshi” yoki “xato” degan umumiy hukm emas, bajarilgan ishning kuchli jihati, tuzatiladigan nuqtasi va keyingi qadami haqida aniq ko‘rsatma bo‘lishi kerak.

Oltinchi komponent refleksiv kompetensiyadir. Bo‘ljak o‘qituvchi darsdan keyin “reja bajarildimi?” degan savol bilan cheklanmasdan, qaysi o‘quv natijasi qay darajada yuzaga kelgani, buni qaysi dalil tasdiqlashi, kimlar qiyinchilikka duch kelgani, qaysi metod nima sababdan ishlagani yoki ishlamagani haqida xulosa chiqarishi lozim. Refleksiya keyingi darsni qayta loyihalashga olib kelgandagina kasbiy rivojlanish vositasiga aylanadi. Dars

videoyozuvini mezonlar asosida tahlil qilish, tengdosh kuzatuvi va mikrodarsdan keyingi yozma tahlil pedagogik refleksiyaning rivojlantirishning samarali shakllaridir.

Zamonaviy darsni loyihalash algoritmi

Bosqich	Loyihalash vazifasi	Bo‘lajak o‘qituvchining amaliy harakati
1	Diagnostika	Avvalgi bilim, qiziqish, til va o‘quv ehtiyojlarini qisqa topshiriq orqali aniqlaydi.
2	Natija va mezon	Kuzatiladigan o‘quv natijasini va muvaffaqiyat mezonini o‘quvchi tushunadigan tilda belgilaydi.
3	Muammoli vaziyat	Hayotiy savol, rasm, tajriba yoki qarama-qarshi fikr yordamida bilishga ehtiyoj uyg‘otadi.
4	Faoliyat dizayni	Yakka, juftlik va guruh ishini; fanlararo bog‘lanish va differensial yordamni rejalashtiradi.
5	Vosita tanlash	Ko‘rgazma va raqamli vositani maqsad, yosh, xavfsizlik va mavjud sharoit mezonida tanlaydi.
6	Formativ baholash	Dars davomida dalil yig‘adi, aniq qayta aloqa beradi va zarur joyda o‘qitish yo‘lini o‘zgartiradi.
7	Refleksiya va transfer	O‘quvchiga nima o‘rganganini anglatadi, bilimni yangi vaziyatga ko‘chirish topshirig‘ini beradi va o‘z darsini tahlil qiladi.

Mazkur algoritmi qat‘iy qolip emas. Dars turi va mavzuga ko‘ra ayrim bosqichlar bir-biriga qo‘shilishi yoki takrorlanishi mumkin. Uning asosiy vazifasi bo‘lajak o‘qituvchining e‘tiborini “qaysi metodni ishlataman?” savolidan “o‘quvchi qanday natijaga, qaysi faoliyat va qaysi dalil orqali erishadi?” savoliga ko‘chirishdir. Masalan, 4-sinf tabiiy fan darsida suvning holatlari mavzusi kichik tajriba, natijani jadvalda qayd etish, matematik taqqoslash, xulosani ona tilida asoslab yozish va kundalik hayotdagi qo‘llanishini muhokama qilish orqali integratsiyalanishi mumkin. Raqamli animatsiya esa kuzatish qiyin bo‘lgan jarayonni ko‘rsatish uchun qisqa va maqsadli qo‘llanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar

Birinchidan, metodika fanlaridagi topshiriqlar dars ishlanmasini yozish bilan tugamasligi kerak. Talaba o‘quv natijasi, baholash mezonini, topshiriq va qayta aloqa o‘rtasidagi moslikni asoslab berishi zarur. Har bir ishlanmaga “bu faoliyat qaysi kompetensiyani rivojlantiradi?” va “natijani qaysi dalil orqali bilamiz?” savollari kiritilishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, mikrodarslar muntazam tashkil etilib, ularning tahlili yagona rubrika asosida olib borilishi lozim. Rubrikada maqsadning aniqligi, o‘quvchi faolligi, savol sifati, differensial yordam, vaqt boshqaruvi, formativ baholash, raqamli vositaning pedagogik

zarurati va refleksiya kabi mezonlar bo‘lishi kerak. Tahlil shaxsga emas, kuzatilgan pedagogik harakat va uning o‘quvchi faoliyatiga ta‘siriga qaratiladi.

Uchinchidan, pedagogik amaliyot oliy ta‘limdagi nazariya bilan uzviy bog‘lanishi zarur. Talaba maktabdagi bir darsni kuzatib, o‘quvchi faoliyati xaritasini tuzishi; keyin darsning bir qismini qayta loyihalashi, sinovdan o‘tkazishi va natijalar asosida takomillashtirishi mumkin. Bunday “loyihalash - amalga oshirish - dalil yig‘ish - refleksiya - qayta loyihalash” sikli kasbiy qaror qabul qilishni shakllantiradi.

To‘rtinchidan, raqamli va sun‘iy intellekt vositalari bo‘yicha tayyorgarlik alohida texnik mashg‘ulot sifatida emas, fan metodikalari tarkibida berilishi kerak. Talaba bir vositaning imkoniyati bilan birga cheklovi va xavfini ham baholaydi, yaratilgan materialni faktik aniqlik, yoshga moslik, xolislik va maxfiylik mezonlari asosida tekshiradi. Raqamli vosita pedagogik maqsad, o‘quv mazmuni va inson mas‘uliyati bilan uyg‘unlashtirilgandagina ta‘limiy qiymat kasb etadi [6, 29-35-b.].

Beshinchidan, talabalar metodik portfel yuritishi foydali. Portfelda dars loyihalari, diagnostik topshiriqlar, baholash mezonlari, o‘quvchi ishlarining anonim namunalari, kuzatuv varaqalari va refleksiv yozuvlar jamlanadi. Semestr oxirida faqat yakuniy mahsulot emas, talabaning dastlabki va takomillashtirilgan ishlanmasi o‘rtasidagi o‘sish ham baholanadi. Bu yondashuv uzluksiz kasbiy rivojlanish odatini shakllantiradi.

Muhokama

Taklif etilgan model zamonaviy darsni alohida metodlar to‘plami emas, o‘zaro bog‘liq pedagogik qarorlar tizimi sifatida ko‘rsatadi. Ushbu qarorlarning markazida o‘quvchi faoliyati va o‘quv natijasining dalili turadi. Raqamli vosita, guruhli ish yoki o‘yin elementi o‘quv natijasini yaxshilamasa, u darsni tashqi jihatdan qiziqarli ko‘rsatishi mumkin, biroq metodik jihatdan zarur vosita hisoblanmaydi. Shu bois bo‘lajak o‘qituvchining metod tanlash erkinligi uning pedagogik mas‘uliyati va dalillarga tayangan refleksiyasi bilan birga rivojlantirilishi lozim.

Modelni amaliyotga joriy etishda moddiy-texnik sharoit, talabalarning boshlang‘ich raqamli savodxonligi, amaliyot maktablari bilan hamkorlik va mentor o‘qituvchilarning tayyorgarligi hisobga olinadi. Texnik imkoniyat cheklangan sinfda ham zamonaviy darsni muammoli savol, hamkorlikdagi topshiriq, differensial yordam, oddiy ko‘rgazma va formativ baholash yordamida tashkil etish mumkin. Bu holat zamonaviylikning asosiy mezonini qurilma emas, pedagogik dizayn ekanligini yana bir bor ko‘rsatadi.

Xulosa

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining zamonaviy darsni tashkil etish kompetensiyasi maqsadli-motivatsion, metodik, raqamli-axborot, kommunikativ-inklyuziv, baholash-diaagnostik va refleksiv tarkibiy qismlarning birligida shakllanadi. Zamonaviy dars o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, savol beruvchi, hamkorlik qiluvchi, tanlov qiluvchi, natijasini baholovchi va bilimni yangi vaziyatda qo‘llovchi subyektga aylantirishi bilan ahamiyatlidir. Taklif etilgan yetti bosqichli algoritm dars maqsadi, faoliyat, vosita va baholashni o‘zaro moslashtirishga xizmat qiladi. Oliy ta‘limda mikrodars, mezonli kuzatuv, metodik portfel, amaliyot bilan integratsiya va refleksiv qayta loyihalash tizimli yo‘lga qo‘yilsa, bo‘lajak o‘qituvchining nafaqat dars o‘tish, balki o‘z pedagogik qarorini asoslash va muntazam takomillashtirish qobiliyati rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida. IV bo‘lim, 40-maqsad. <https://lex.uz/docs/-5841063>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni. “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida. 4-maqsad. <https://lex.uz/docs/-6600413>
3. To‘raqulov A.R., Bobonazarova D.Sh. Boshlang‘ich sinf darslarida interfaol metodlardan samarali foydalanish // Journal of Universal Science Research. - 2023. - 1(5). - B. 863-869.
4. Хамидова Ш. Практическое использование интерактивных методов в начальных классах // TADQIQOTLAR.UZ. - 2024. - Т. 30, № 1. - С. 56-59.
5. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023. Technology in Education: A Tool on Whose Terms? Summary. - Paris: UNESCO, 2023. - P. 6-10, 21-22. - 34 p.
6. Miao F., Cukurova M. AI Competency Framework for Teachers. - Paris: UNESCO, 2024. - P. 23-35. - 52 p.
7. <https://www.unesco.org/gem-report/en/publication/technology>
8. <https://www.oecd.org/en/data/tools/oecd-learning-compass-2030.html>
9. <https://www.unesco.org/en/articles/ai-competency-framework-teachers>